

ATTÂR'IN FÜTÜVVETNÂMESİ İSTANBUL'DA MI...?¹

Ömür CEYLAN²

ÖZET

Doğu edebiyatlarının ünlü ve etkili şairlerinden biri olan Feridüddin Attâr, yalnız ardında bıraktığı değerli eserleri ile değil, kendisine aidiyeti şüpheli çok sayıda eserle de araştırmacıları hala meşgul etmektedir. *Attâr Fütüvvetnâmesi*, ona ait olduğu üzerine hakkında bir asra yakın zamandır tartışmalar yürütülen işte bu eserlerden biridir. Türkiye, İran ve Romanya'da bulunan nüshaların; Harcirdli Hâtifi ve İzzî-i Mervî gibi şairlerin; Said Nefîsî, Franz Taeschner ve Abdülbaki Gölpınarlı gibi önemli bilim insanlarının dahil olduğu, Almanya'dan Pakistan'a uzanan, geniş soluklu bu tartışmalar, henüz kesin bir sonuca varmış değildir. Bu makalede, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Bölümü F1288 numarada kayıtlı olan ve anılan araştırmacılar tarafından görülmemiş/değerlendirilmemiş bulunan bir nüshadan hareketle tartışmalara yeni bir boyut kazandırılmaya çalışılmakta ve söz konusu metin, özgün alfabesiyle ilk kez yayınlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Edebiyat, Fütüvvet, Fütüvvetnâme, Attâr, Ahilik, Yazma Nüsha, Edisyon Kritik.

IS ATTÂR'S FOTOVVATNÂME IN ISTANBUL...?

ABSTRACT

Farîd ud-Dîn Attâr, one of the prominent and leading poets of Eastern literature, still keeps researchers busy not only with the valuable works he has left, but also with the numerous works doubtfully belonging to him. *Fotovvatnâme* of Attâr is one of these works, which has provoked deliberations concerning authorship for nearly a century. Spanning from Germany to Pakistan, these lengthy deliberations have encompassed the copies existing in Turkey, Iran and Romania, but poets such as Hâtifi of Hargird and İzzî-i Mervî, and scholars such as Said Nefîsî, Franz Taeschner and Abdülbaki Gölpınarlı have not yet come to a definite conclusion. By setting out from a manuscript, which is registered in Istanbul University Central Library's Persian Manuscript Collection, Number F 1288 and which has not been seen or evaluated by the above mentioned scholars, this article will bring the deliberations to a new dimension and the text cited will be published for the first time in its original script.

Key Words: Classical Literature, Fotovva, Fotovvatnâme, Attar, Akhi, Manuscript, Critical Edition.

İslâm dininin Peygamber zamanından başlayıp artarak süren fetihler aracılığıyla yayıldığı iklimlerde yerleşmesi ve benimsenmesi, yalnız inanç tarihi araştırmacılarının çalışma alanlarına dâhil bir zaman dilimine işaret etmez. Yerleşik kültürlerin -çoğu zaman siyasî projelerle düzenlenen- dönüştürülme ve değiştirilme süreçleri, toplumsal katmanların ve kurumların buna göre yeniden yapılandırılmaları, birey ve toplumla birlikte değişen sanat anlayışı ve sanat eserleri, bugün dünya coğrafyasının önemli bir bölümüne ait kültür tarihini topyekûn ilgilendiren çok dilli, çok yönlü, karmaşık bir sosyopolitik süreç olarak önümüzde durmaktadır. Söz konusu tarihin büyük ölçüde hala aydınlatılmamış karanlık labirentlerinden

¹ Bu makale, daha önce İngilizce olarak yayınlanmıştır: "Is Attâr's Fotovvatnâme in Istanbul ?", *Bilig*, Winter 2013, Number 64, 71-94.

² İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. o.ceylan@iku.edu.tr

süzülüp gelen kültür unsurlarından biri de Anadolu'da daha çok Ahilik (Köksal 2005) adıyla teşkilatlanmış fütüvvet ülküsüdür.

Fütüvvet kavramı, tasavvufa dahil erdemlerden biri olarak anıldığı H. I. asırdan, tam bir müesseseseleşme gösterdiği H. V-VI. asırlara dek, İslâm coğrafyasının büyük bir bölümünde irfânî, ahlâkî, siyâsî, ictimâî ve iktisâdî hayatın önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Abbâsî halifelerinin elinde bir siyâsî nüfuz aracına dönüşmekle birlikte, fütüvvetin uzun asırlara yayılan tarihçesi, bugün pek çok bilim dalı için incelenmeye değer bir bilgi alanı hüviyetindedir. Fakat fütüvvet tarihini bu denli zengin kılan özellikler, bu alanda çalışanlar için aynı zamanda güçlükler de barındırır. Arap yarımadası, İran, Orta Asya, Ortadoğu, Anadolu, Balkanlar ve hatta Kuzey Afrika coğrafyalarında siyâsî ve kültürel izler bırakmış bulunan fütüvvet, bütün bu iklimlerdeki yerel detaylardan tarihî-toplumsal dönüşümlere uzanan ve ancak çok dilli okumalar, çok yönlü karşılaştırmalarla çözümlenebilen karmaşık bir yapı arz etmektedir. Arapça, Farsça ve Türkçe yazılan özgün kaynakların etüt edilmesinin yanı sıra Arap, Fars ve Türk dünyası ile birlikte başta Avrupa olmak üzere dünyanın farklı pek çok ülkesinde yürütülen fütüvvet araştırmalarının hakkıyla takip edilebilmesi, insan ömrünü ve imkânlarını zorlayan çetin bir süreç anlamını da taşır. Dolayısıyla hemen her araştırma alanında olduğu gibi fütüvvet araştırmalarında da çeviri ve karşılaştırmaya dayalı çalışmalar büyük önem kazanmaktadır.

Arapça, Farsça ve Türkçe manzum-mensur kaleme alınan ve fütüvvet öğretisinin tarihi kanunnameleri denebilecek olan Fütüvvetnâmeler, konuyla ilgili araştırmaların başlıca kaynaklarıdır (Ocak 1996; Öztürk 1997, Torun 1996, 1998; Afshari 2003; Bilgin 1992; Gölpınarlı 1953-1954; 1956-1957; Arslanoğlu 1997b). Özellikle mensur örneklerde Çâr Pîr'in (Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Muhammed) fütüvveti tesisi, *Gâdirû Hum* hadisesi ile Hz. Ali'ye intikali, ahd, biat, kardaşlaşma, helva gönderme ve şed kuşanma gibi fütüvvet merasimleri ayrıntılı olarak anlatılır. Bunların akabinde sıralanan hatta kimi zaman soru-cevap yoluyla belletmeye çalışılan ve her birine *edep* denilen fütüvvet kuralları ise manzum-mensur bütün fütüvvetnâmelerin ortak muhtevasıdır. Bu edep kaideleriyle âdeta bir fetânın (fütüvvet mensubunun) karakter portresi çizilir. Buna göre bir fetâ; sıdk, safâ, emanet, takva, kerem, mürüvvet ve hayâ sahibi olmalıdır. Fetâ'nın eli, gönlü, kapısı ve sofrası açık; gözü, dili ve şalvarı kapalıdır. O sözünü bilip söyler; vefalıdır, cömerttir, gülyüzlü ve tatlı dillidir, dostluğu da düşmanlığı da Allah içindir, kendisine fenalık edenlere dahi iyilikle davranır, kibir değil tevazu sahibidir, gıybet etmez, şefkatli ve sabırlıdır, dervişleri ve salihleri hoş tutar, sırları ve ayıpları örter, öfkesine hâkimdir, başta komşuları olmak üzere herkese iyiliği dokunur, uzleti sever. Fütüvvetnâmeler, anahatlarıyla çizdiği bu model insanın gündelik hayattaki davranışlarını da düzenler. Oturup kalkarken dikkat edilecek hususlardan sofrâ adabına, çarşı-pazar gezmelerinden hasta ve kabir ziyaretlerine kadar uyulması gereken görgü kurallarını en ince ayrıntısına kadar anlatır.

Topluma topyekûn bir ahlaki devrim vadeden fütüvvet ülküsünün bugün için dahi geniş ve büyük sayılabilecek bir coğrafyaya dağılmış zengin bir metinler külliyatı bulunmaktadır. Bu büyük coğrafya içerisinde İran, fütüvvetin tarihî açımlar kazandığı iklimlerden biri olarak dikkat çeker. İran'daki fütüvvet araştırmaları da bizdeki mütevazı seyrini kıskandıracak sayıda ve niteliktedir. İranlı fütüvvet araştırmacılarından Mehran Afshari'nin (h.ş. 1382) 2003 yılında yayınladığı "Fütüvvetnâmehâ ve Resâ'il-i Hâksâriye (Si Risâle)" adlı eseri, hiç şüphesiz bu meyanda anılması gereken yeni ve önemli bir çalışmadır (Afshari 2003). 30 adet yazma fütüvvetnâme ve Hâksâriye risâlesinin karşılaştırmalı biçimde yayımlandığı bu eserde, Sayın Afshari tarafından kaleme alınmış doyurucu bir inceleme bölümü de yer almaktadır.

Afshari'nin değerli eserinde bir araya getirdiği otuz metin arasından biri, ardında barındırdığı asırlık tartışmalarla diğerlerinden ayrılır. *Fütüvvetnâme-i Seyyid İzzî-i Mervî* başlıklı bu küçük mesnevi, nüshalara göre en az 80, en çok 84 beyitten oluşmuş ve aruzun hezec bahrinden mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün kalıbıyla yazılmıştır.

Söz konusu metni ilgi çekici kılansa muhtevası ve üslubundan ziyade eserin kime ait olduğu ile ilgili süregelen tartışmalardır. Eserin beşinci risâlesi olan İzzî Fütüvvetnâmesi, Afshari'nin diğer metinlerde de yaptığı gibi metin ve nüshalarına dair bilgiler veren bir dîbâce ile başlar. Bu dîbâceden öğrendiğimize göre metin, ilk olarak 1339 hş. (M. 1959) yılında Saîd Nefîsî tarafından yayınlanan Musahhah Attâr Divânı içerisinde yer almış ve o tarihten bu yana da İran'da "Fütüvvetnâme-i Attâr" adıyla tanınmıştır.³ Sonraki Attâr neşirlerinden bir kısmı "Fütüvvetnâme-i Manzûm" başlığıyla metne yer verirken (M. Dervish: 92-95), bazıları ise neşirleri içine almamıştır (Bedüzzaman Fürûzanfer 1381). Aslında Prof. Dr. Franz Taeschner'in 1932 yılında yayınladığı makalesiyle (Taeschner 1932) Haricirdli Hâtîfî'ye (Huart 1997: 370; Öztürk 1997: 468)⁴ isnad ettiği metin hakkında "Fütüvvetnâme-i Attâr yâ Hâtîfî" başlıklı bir makale kaleme alan Pakistanlı bilim adamı Muhammed Riyâz ise bu fütüvvetnâmenin dil ve üslup bakımından ne Nişaburlu Attâr'a (ö. 1229), ne Hâtîfî'ye (ö. 1521), ne Attâr-ı Tûnî'ye ne de diğer Attârlardan birine ait olabileceğini söyler (Riyaz 1348: 86-92). Nefîsî'nin, Attâr'a izafe ederek yayınladığı metne kaynak vermediğine dikkat çeken Riyaz, Nefîsî neşrinin dibacesinde işaret edilen İstanbul Hâlet Efendi Kütüphanesi'ndeki bir yazma Attâr Divanı'ndan alınmış olabileceği tahminini ileri sürer. Riyaz'a göre; birbirinin kullandığı nüshalardan habersiz bulunan Taeschner ve Nefîsî, yazmaların yönlendirmeleriyle aynı metni Hâtîfî'ye ve Attâr'a isnat ederek yayımlamışlardır. Yaşadığı dönem ve diğer eserlerindeki göndermeler itibarıyla Attâr'ın bir fütüvvetnâme ya da fütüvvet içerikli bir manzume yazması makul görünmekle birlikte XV. asrın ikinci yarısı ile XVI. asrın başlarında yaşayan ve Şah İsmail adına bir Şehname kaleme alan Hâtîfî'nin bu dönemde takibat altındaki ehl-i fityan ve ayyâran tayifesi hakkında bir manzume yazması akla yatkın görünmemektedir. Ne var ki manzumede kullanılan dil ve üslup, Attâr'ın diğer eserleriyle karşılaştırılınca metnin ona izafe edilmesi de bir hayli güçleşmektedir (Riyaz 1348: 87). Nihayet M. Riyâz 1969 tarihli bu makalesinde, seksen ikişer beyitlik Nefîsî ve Taeschner neşirlerinin birbirlerinde bulunmayan beyitlerini de ekleyerek metni 84 beyit halinde karşılaştırmalı olarak tekrar yayınladı (Riyaz 1348: 89-92).

M. Afshari ise bütün bu tartışmalara başka bir boyut kazandırır. Afshari, Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 3528 numarada kayıtlı bulunan, 12 Temmuz 1441 istinsah tarihli bir mecmuaya istinaden fütüvvetnâmenin Seyyid İzzî-i Mervî'ye ait olduğunu düşünmektedir. Afshari'nin böyle düşünmesine sebep olansa;

I. Diğer nüshalarda,

مکن زنهار این معنی فراموش
همی کن بند من چون حلقه در گوش

"Bu anlattıklarımı sakın unutma; Benim öğüdüm daima kulağında küpe olsun."

³ Metin, Nefîsî neşrinin 666-669. sayfaları arasındadır. Merhum üstat, adı geçen musahhah Attâr Divanı'ndan 5 sene sonra kaleme aldığı değerli edebiyat tarihinde, Attâr'a ait olduğunu düşündüğü eserler arasında bu küçük fütüvvetnâmeyi de sayar (Nefîsî 1344: 115). Bununla birlikte ansiklopedilerin eski-yeni Attâr maddelerinde, ona ait olmayıp adına izafe edilen eserler listesinde dahi fütüvvetnâmeden bahsedilmez (Ritter 1997: 7-12; Şahinoğlu 1991: 95-98).

⁴ Her iki maddede de Hâtîfî'ye ait bir fütüvvetnâmeden söz edilmez.

şeklinde geçen 80. beytin Tahran Üniversitesi nüshasında,

مكن زنهار اين معنى فراموش
همی كن پند عزی حلقه در گوش

“Bu anlattıklarımı sakın unutma; İzzî'nin öğüdü daima kulağında küpe olsun.”

şeklinde bir mahlas beyti olarak kaydedilmiş olması ve;

II. Yine diğer nüshalarda,

اگر خواهی كه اين معنى بدانى
فتوت نامه عطار خوانى

“Eğer bu manayı/fütüvveti (gerçekten) kavramak istiyorsan Attâr'ın Fütüvvetnâmesi'ni okumalısın.”

şeklinde bulunan ve gerçekte Said Nefîsî'nin söz konusu manzumeyi Attâr'a ait kabul etmesinin yegane sebebi olan 82. beytin, Tahran Üniversitesi nüshasında yer almamasıdır.

Mehran Afshari, istinsah tarihlerinden hareketle 14. yüzyılda yaşadığını tahmin ettiği Seyyid İzzî-i Mervî hakkında onca araştırma yapmasına rağmen herhangi bir bilgiye rastlamadığını belirtir. Fakat Afshari'nin araştırmaları, onu iki yeni nüshaya ulaştırır (Rum 1, Rum 2). Romanya Doğubilimleri Akademisi Kütüphanesi'nde bulunan “Fütüvvetnâme-i Şeyh Attâr” serlevhalı iki nüshadan birisi (Rum 1, M 178, Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Mikrofilm No: 6225) tahminen 15. yüzyıl istinsahı, diğeri ise daha erken dönemlere aittir (Rum 2, Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Mikrofilm No: 3761). Afshari, işte bu bilgileri verdikten sonra saydığı beş nüshayı (S. Nefîsî, M. Riyaz, Üniversite, Rum 1, Rum 2) karşılaştırarak metni yeniden yayımlar ve nüsha farklarını da aparatlarda gösterir (Afshari, 2003: 36-42).

Afshari'nin ve sayılan araştırmacıların görmediği bir nüsha ise şu an İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar bölümü F. 1288 numarada kayıtlıdır. Adı geçen nüshadan ilk kez Abdülbaki Gölpınarlı bahseder (1949-1950: 15-16) ve “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları” adlı hacimli ve pek değerli makalesinde şu bilgileri verir:

“İstanbul Üniversitesi Farsça yazmaları arasında 1288 numarada kayıtlı bir fütüvvet-nâme, büyük sûfî şâir Ferid-al-dîn Attâr'a (627 h. 1230) nisbet edilmektedir. 192 beyitlik bir mesnevî olan ve << mefâilün mefâilün faülün>> vezniyle yazılmış bulunan bu risâlede fütüvvetin, müriüvvet, doğruluk, herkesi bir görüp sevmek, nefis tutsaklığından kurtulmak, vefâ, kötülüğe iyilikle mukabele etmek, cömertlik... gibi yetmiş iki şartı olduğu bildirilmedir. Bu mesnevîde iki kere Ahı, iki yerde de fütüvvet müridi manasına terbiyet (terbiye) kelimesi geçmede, iki beyitte Attâr adı anılmada, sonlarında da bir münasebetle Nizâmî'nin <<Penç-genc>>ine müracaat tavsiye edilmedir. Âka-yı Said Nefîsî'nin ve Prof. Ritter'in görmedikleri bu mesnevî'nin Attâr'a aidiyeti şüphelidir... Hasılı bu mesnevî, fütüvvet erkânından değil, fütüvvet sıfatlarından ve şartlarından bahsetmektedir.”

Gölpınarlı'nın Attâr'a aidiyetini şüphayle karşıladığı söz konusu mesnevinin ilk 80 beyti; S. Nefîsî'nin Attâr'a, F. Taeschner'in Hâtîfî'ye ve nihayet M. Afshari'nin son olarak İzzî-i Mervî'ye isnat ederek yayınladığı mesnevinin ta kendisidir. Nitekim Nefîsî, Gölpınarlı'nın

kaynak göstererek söz konusu bu nüshayı görmediğini iddia ettiği 1320 hş. (M. 1940) tarihli Attâr biyografisinden 19, Gölpınarlı'nın makalesinden tam 10 yıl sonra yayınladığı Musahhah Attâr Divanı'na (1959) bir başka nüshadan yararlanarak söz konusu fütüvvetnâme'yi dahil etmiştir. Konunun bir başka ilginç yönü de merhum Gölpınarlı'nın aynı makalesinde (1949-1950: 23), Taeschner tarafından 1932 yılında Hâtîfi adına yayınlanmış nüsha hakkında bilgi vermesidir: “*Hatîfi'nin de 84 beyitlik bir Fütüvvet-nâme'si vardır ki bu manzum risâle, ancak XV. yüzyılda, İran'da fütüvvet ehlinin kudretini gösterme bakımından değerlidir. Fütüvvetin yetmiş iki şartını bildiren, erkândan hiç bahsetmiyen ve Taeschner tarafından 1932'de Leipzig'de foto-kopi olarak bastırılan bu risâlenin 11 ve 41. beyitlerinde <<ahı>>, 69. beytinde <<terbiyet>> tâbirleri geçmektedir.*” Anlaşılan Taeschner nüshasında Attâr adının geçtiği beytin bulunmaması Gölpınarlı'yı yanıltmış, İstanbul nüshasının ilk 80 beyti ile Taeschner neşrinin aynılığı büyük araştırmacının dikkatinden kaçmıştır.⁵

“Fütüvvetname-i Şeyh Attâr (kuddise sırruhu)” şeklinde sürh bir serlevha ile kesintisiz ve aralıksız biçimde istif edilmiş 180 beyitten oluşan İstanbul nüshası, Attâr mahlasının geçtiği bir mahlashane ile tamamlanmakta, ardından yine ara verilmeden Lokman peygamber ile oğlu arasındaki bir muhavereyi aktaran 10 beyitlik bir mesnevi parçası kaydedilmektedir. Metnin bütünlüğü göz önüne alındığında bu 10 beyitlik manzum parçanın vezin müşterekliği sonucu müstensih tarafından sehven fütüvvetnamenin ardına yerleştirildiği akla gelmektedir. Nitekim Nizâmî'nin *Penc Genc*'ine atıf yapılan bu 10 beyit ile Attâr mahlaslı beyit arasına sonradan bir başka kalemlerle çizgi çekildiği ve işaret konulduğu görülmektedir. İstinsah tarihi ve müstensih kaydı bulunmamakla birlikte edisyon kritikli Afshari neşrine ciddi katkılar sağlayabilecek nitelikteki bu nüsha, aynı zamanda üç çeyrek asırdır süregelen Attâr Fütüvvetnâmesi tartışmalarına da hayati açılımlar kazandırabilecek hüviyettir.

Muhtemelen aynı kalemden çıkma Türkçe derkenar şiirlerden (Kemalpaşazade, Muînî vb.) hareketle en erken 16. asır başları Anadolu istinsahı olduğunu tahmin ettiğimiz metin; tıpkı Taeschner, Nefîsî (Halet Efendi), Tahran ve Romanya nüshaları gibi,

الا ای هوشمند خوب کردار
بگویم با تو رمزی چند ز اسرار
چو دانش داری و هستی خردمند
بیاموز از فتوت نکته چند

“*Ey iyi yaradılışlı, akıllı kimse! Sırlardan birkaçını sana remizlerle söyleyeyim. Akıllı ve bilgili ol ki fütüvvet dair birkaç nükteyi (önemli meseleyi) öğrenesin.*”

beyitleriyle başlar. Diğer nüshalarla ortaklık gösteren ilk seksen beyitlik bölüm, fütüvvetnâme geleneğinin Sühreverdi (*Risâletü'l-Fütüvve*) ile başlayan II. dönemine ait metinlerden biri

⁵ Gölpınarlı, fütüvvet dair altı yıl aradan sonra yayınladığı bir başka makalesinde de Attâr Fütüvvetnâmesi meselesine değinir. Molla Hüseyin Vâiz'in *Fütüvvetnâme-i Sultânî* adlı eseri üzerine değerlendirmelerde bulunurken müellifin yaptığı iktibaslar arasında Attâr beyitlerinin yer alması üzerine Gölpınarlı'nın tespiti şöyledir: “*Molla Huseyn Vâiz, bu kitaplardan başka, kimin olduğunu bilmediğimiz <<Kavâid-al Futuvva>>dan, Fütüvvet hakkında Attâr'ın, <<fâilâtün fâilâtün fâilât>> vezninde üç beytini alıyor (2b). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde farsça yazmalar arasında 1288 No.da kayıtlı manzum bir Fütüvvet-nâme, Attâr'a atfedilmiştir. Fakat bu üç beyit bu farsça ve manzum Fütüvvet-nâme'de yok. Esasen Attâr'a atfedilen Fütüvvet-nâme, << mefâilün mefâilün feûlün>> vezninde” (Gölpınarlı 1955-1956: 130).*

olduğunu düşündürmektedir (XIII-XIV. yy). Bu dönem fütüvvetnâmeleri, fütüvvetin müstakil bir teşkilat ülküsü olarak benimsenerek fütüvvet umdelerinin sayıldığı nizamnâmeler hüviyetindedir. Fütüvvet terminolojisinin yeni yeni kurulmaya başlanması da bu döneme rastlar. Âdab ve erkâna dair ayrıntılı bilgilerin verildiği metinlerse daha çok ahi loncalarının tesis edilmesinden sonra kaleme alınmış III. dönem fütüvvetnâmeleridir (Ocak 1996).

Tahran Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüshaya dayanarak M. Afshari'nin İzzî-i Mervî'ye ait kabul ettiği bu 80 beyitlik bölüm, nazım tekniği bakımından, şairinin olgunluk döneminde kaleme alınmış bir manzume olduğunu ihsas ettirir. Metnin nâzımı, derin ve sanatlı söyleyişlerin sahibi bir şair olmadığı izlenimi vermektedir. Dili sade ve akıcı, üslubu rahat, samimi ve gösterişsizdir. Geleneğin tüm ürünlerinde olduğu gibi “pendnâme” karakteri öne çıkmakla birlikte, şairin muhatabı yalnızca fütüvvet taliplisi (terbiye), ahi adayları değildir. Doğrudan ahiyi hedef alan ve onun terbiyeleriyle münasebetlerine dair öğütler veren 3 beyit (beyit no: 40, 49, 65), onun en az *zâim* veya *kebîr* mertebesine ulaşmış bir cüvanmert olduğunu düşündürmektedir ki bu mertebeler Anadolu geleneğinde *ahi*, *yol ata*, *nakîb*, *nakîbü'n-nukebâ*, *şeyh* vb. makamlara denk gelir.

Mesnevi, -şairinin ifadesiyle- fütüvvetin 72 (Tahran nüshasında 82) şartını ortaya koymak için nazmedilmiştir. Bir kısmı aynı erdemlere işaret eden bu şartların sayısı fütüvvetnâmelere göre değişiklik gösterir. Aslında anlatılan erdemlerin muayyen bir sayı ile belirlenmesi, metnin didaktik gücünü arttırmak için başvurulan bir anlatım metodundan başka bir değer taşımaz. Önemli olan maddelerin sayısı değil içerikleridir. Bizim görebildiğimiz Türkçe fütüvvetnâmelerde dikkatimizi çekmeyen; çok “terbiye/yol oğulu”⁶ sahibi olmaya tamah etmemek” ve “libâsı herkesle paylaşmamak” gibi birkaç madde dışında fütüvvet ve fütüvvet ehli için şairin saydığı şartların hemen tamamı Türkçe fütüvvetnâmelerle örtüşür.

Afshari'nin 84 beyit tutarındaki karşılaştırmalı neşrinde 11, 27, 57 ve 80. sıralarda yer alan dört beyit İstanbul nüshasında bulunmamakta, 50, 54 ve 56. beyitlerin de sıraları değişmektedir. Metnin hacmi, beyit sıraları ve nüsha farkları bakımından Afshari'nin Rum 1 kısaltmasıyla gösterdiği nüsha ve Nefisî nüshasının, İstanbul nüshası ile birbirlerinden istinsah olduğu söylenemese de aynı nüsha şeceresinden geldikleri anlaşılmaktadır. İstanbul nüshası da Tahran nüshası hariç diğer nüshalar gibi İzzî mahlasını barındırmamakta, Tahran nüshasında *پند عزى* şeklinde geçen sözcükler İstanbul nüshasında *پند من چون* şeklinde yer almaktadır. Diğer nüshaların son iki beyti İstanbul nüshasının 79 ve 80. beyitlerine tekabül etmektedir. Attâr'ın Fütüvvetnâmesi'ni okumayı tavsiye ederek yol erenleri için dua kılınan bu beyitlerde, klasik hâtime havası güçlü bir biçimde hissedilmektedir:

اگر خواهی که این معنی بدانی
فتوت نامۀ عطار خوانی
خدا یار تو باشد در دو عالم
چو از مردان این ره می زنی دم

⁶ Fars fütüvvet geleneğinde nakîbe “peder-i Ahdullâh” ve terbiyeye “ferzend” de denir. M. Afşari'nin terminolojiye ayırdığı inceleme bölümünde bulunmayan bu bilgiyi Abdülbaki Gölpınarlı, Molla Hüseyin Kâşifi'ye (ö. 1504-1505) ait Farsça *Fütüvvetnâme-i Sultânî*'yi incelediği makalesinde veriyor (Gölpınarlı 1955-1956: 134).

“Eğer bu manayı/fütüvveti (gerçekten) kavramak istiyorsan Attâr’ın Fütüvvetnâmesi’ni okumalısın. Fütüvvet erlerinin izlerini takip ettiğin sürece Allâh her iki alemde de yardımcın olsun.”

Diğer nüshalarda sona erişilen bu noktadan sonra İstanbul nüshası kesintisiz devam etmektedir. 81. beyitten itibaren başlayan bölümdeki; ses tekrarları, geleneksel benzetmeler, klâsik söz sanatları ve yüksek ifade gücü, farklı bir sanatkârla karşı karşıya olduğumuzu keskin bir şekilde ihtar etmektedir:

مشو مغرور ملک و مال و دینار
که دنیا بار دارد چون تو بسیار

“Mal, mülk ve paraya güvenip gururlanma. Zira dünya senin gibi nicelerini yükledi/gördü geçirdi.”

100 beyit tutarındaki bu bölüm de ilk seksen beyit gibi fütüvvetin öngördüğü ahlaki erdemleri anlatmaktadır. Fakat ilk bölümdeki samimi ve yalın söyleyiş, yerini daha canlı, ince, sanatlı ve yüksek bir ifadeye bırakmış durumdadır. İki bölüm arasındaki ses ve üslup farkının doruğa çıktığı yerlerden biri olan “susmanın erdemler”ine dair beyitleri örnek olmak üzere alıntılıyoruz:

جوابش داد آن پیر طریقت
که ده جزوست در معنی حقیقت
بگویم بانو کر نیکو نیوشی
یکی کم گفتنست و از خموشی
بخاموشیست دردت نهان باز
که بلبل در قفس باشد ز آواز
اگر در تن زدن جانت کند خوی
شود هر ذره با تو سخن گوی
جو چشمه تا بکی در جوش باشی
که دریا گردی ار خاموش باشی

“O tarikat pîri “gerçekte hakikat on kısımdır” cevabını verdi. İyi dinliyorsan sana söyleyeyim. Birisi az söylemek ve kalanı (dokuzu) susmaktır. Susarak derdini gizli tut. (Görmüyor musun?) Bülbul sürekli feryad ettiği için kafestedir. Canın suskun olmaya alışırsa seninle beraber her parçan/hücren söz söylemeye başlar. (Beyhude yere akan) çeşme gibi ne zamana kadar konuşacaksın. (Sus!) Susarsan okyanus olursun.”

Metnin son beytinde ise Attâr mahlası geçmektedir. Fakat bu kez, ilk 80/84 beyti içeren nüshaların 79./83. beytinde geçen ve Attâr Fütüvvetnâmesi okumayı tavsiye eden beyitten çok farklı olarak, klâsik fahriye edasını da taşıyan tam bir tahallus beytiyle karşılaşılır:

توای عطار در بحر معانی
بالماس سخن در می چگانی

“Ey Attâr! Sen manalar denizinde söz elmasıyla inci(ler) damıtıyorsun.”

Sonuç olarak aralıksız istif edilmiş İstanbul nüshasının ilk 80 beyti, farklı zamanlarda müstakil nüshalar olarak istinsah edilmiş ve bu nüshalar İstanbul nüshasını görmeyen araştırmacılar tarafından bugüne kadar Hâtifi’ye, Attâr’a ve İzzî-i Mervî’ye izafe edilerek neşredilmiştir. Muhammet Riyaz gibi, söz konusu metnin Hâtifi’ye ya da Attâr’a ait olamayacağını düşünen bilim adamları da yok değildir. Diğer nüshaları görememesine karşın İstanbul nüshasını gören yegâne araştırmacı durumundaki Abdülbaki Gölpınarlı ise anlaşıldığı kadarıyla metni enine boyuna inceleme fırsatı bulamamış, iki mahlas beyti taşır görünümündeki mesnevinin Attâr’a aidiyeti konusunda çekimser kalmıştır. Gölpınarlı’nın aksine yalnız İstanbul nüshasını görmeyen ve diğer nüshalardan hareketle ilk 80 beyti (84 beyit olarak) karşılaştırmalı olarak yayınlayan M. Afshari ise “Fütüvvetnâme ez-Güftâr-ı Seyyid İzzî-i Mervî” serlevhâlı Tahran nüshasına istinaden mesnevinin İzzî’ye ait olduğunu düşünmektedir.

Biz de İstanbul nüshasının araştırmacılarca başka başka şairlere mal edilerek yayımlanan ilk 80 beyitlik bölümü ile 81. beyitten itibaren tamamen ayrı bir üslupla kaleme alınmış 100 beyitlik ikinci kısmının, farklı şairlere ait farklı eserler olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Attâr’ın Fütüvvetnâmesi’ni okumayı tavsiye ederek son bulan ve farklı nüshalarla beyit sayısı 84’e ulaşan ilk mesnevi, muhtemel bir Attâr Fütüvvetnâmesi’ne daha geç zamanlarda yazılmış takriz yollu basit bir nazire görünümündedir. Tarayabildiğimiz Attâr eserlerinde rastlanmayan 100 beyitlik ikinci mesnevinin ise dili ve üslubundan hareketle Attâr’a aidiyetine karar verebilecek olanlar ancak Attâr uzmanı araştırmacılarıdır. Biz onlara yardımcı olmak amacıyla metni bütün haliyle ve özgün alfabesiyle makalemizin ekinde yayınlamakla yetiniyoruz. Meselenin kesin olarak çözüme kavuşturulması ise ulaşılacak yeni ve muteber nüshaların varlığına bağlıdır.

KAYNAKLAR

- Afshari, Mehran (2003), *Fotovvatnâme-hâ va Rasâ’el-e Khâksâriyeh (30 Treatises)*, Introduction, Compilation & Explanation by Mehran Afshari, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehrân.
- Arslandoğlu, İbrahim (1997), *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Bedüzzaman Fürüzanfer (1381 hş.), *Divan-ı Attâr-ı Nişâbüri*, Müesseset-i İntişârât-ı Negâh, Çâp-ı Çehârüm, Tehran.
- Bilgin, Orhan (1992), *Şeyh Eşref bin Ahmed Fütüvvetnâme*, İstanbul.
- Fütüvvetnâme ez-Güftâr-ı Seyyid İzzî-i Mervî*, Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 3528.
- Fütüvvetnâme-i Şeyh Attâr*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar Bölümü, F 1288.
- Fütüvvetnâme-i Şeyh Attâr*, Romanya Şarkiyat Akademisi Kütüphanesi M 178, Tahran Üniversitesi Kütüphanesi Mikrofilm No: 6225.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1949-1950), “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11, S. 1-4, İstanbul.

- Gölpınarlı, Abdülbaki (1953-1954), “Burgazi ve Fütüvvetnâmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, S. 1-4, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1955-1956), “Fütüvvet-Nâme-i Sultânî ve Fütüvvet Hakkında Bâzı Notlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, S. 1-4, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1956-1957), “Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XVII, S. 1-4, İstanbul.
- Huart, Cl. (1997), “Hâtifî” mad., *İA*, C. 5/1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Eskişehir.
- Köksal, Haz. M. Fatih (2005), *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (Bildiriler I-II)*, G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayını, Kırşehir.
- M. Dervish, *Divan-ı Attâr*, Tehran.
- Nefisî, Said (1339 hş.), *Divân-ı Attâr-ı Musahhah*, Tehran.
- Nefisî, Said (1344 hş.), *Târîh-i Nazm u Nesr der-İran ve der-Zebân-ı Fârisî*, Kitabfürûş-ı Furuği, Cild-i Evvel, Tehran.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996), “Fütüvvetnâme” mad., *DİA*, C. 13, İstanbul.
- Öztürk, Mürsel (1997), “Hâtifî” mad., *DİA*, C.16, İstanbul.
- Ritter, Helmuth (1997), “Attâr” mad., *İA*, C. 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Eskişehir.
- Riyaz Han, Muhammed (1348 hş.), “Fütüvvetnâme-i Attâr Yâ Hâtifî?”, *Mecelle-i Maârif-i İslâmi*, Şomare-i 8, Ferverdîn, Tehran.
- Şahinoğlu, M. Nazif (1991), “Attâr Ferîdüddin” mad., *DİA*, C.4, İstanbul.
- Taeschner, Franz (1932), “Das Futuwatnâme Des Persischen Dichters Hâtifî”, *Festschrift Georg Jacob*, Leipzig.
- Torun, Ali (1996), “Muhtevaları ve Kaynakları İtibariyle Fütüvvetnâmeler”, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Torun, Ali (1998), *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

فتوتنامه شیخ عطار {قدس سره}

- ۱ الا ای هوشمند خوب کردار
 بگویم با تو رمزی چند ز اسرار
- چو دا نش داری و هستی خردمند
 بیاموز از فتوت نکته چند
- که تا در راه مردان ره دهندت
 کلاه سروری بر سر نهندت
- اگر خواهی شنیدن گوش کن باز
 زمانی باش با ما محرم راز
- ۵ چنین گفتند پیران مقدم
 که از مردی زدندی در جهان دم
- که هفتاد و دو شد شرط فتوت
 یکی زان شرطها باشد مروت
- بگویم با تو یک جمله راز
 که تا چشمت بدین [رازی] شود باز
- نخستین راستی را پیشه کردن
 چو نیکان از بدی اندیشه کردن
- همه کس را به یاری داشتن دوست
 نکفتن آن یکی مغز و دگر پوست
- ۱۰ ز بند نفس بد آزاد بودن
 همیشه پاک باید چشم دامن
- و کر اهل فتوت را وفا نیست
 همه کارش به جز روی و ریا نیست
- کسی کورا جوان مردیست در تن
 ببخشاید دلش در دوست و دشمن
- بهر کس خواستی می باید آنت
 اگر خواهی بخود نبود زیانت
- مکن بد با کسی کو با تو بد کرد
 تو نیکی کن اگر هستی جوا نمرد
- ۱۵ کسی کز مهر تو ببرد پیوند
 بمردی جان و دل در مهر او بند
- زبانرا در بدی گفتن میاموز
 پشیمانی خوری ترسم یکی روز
- ترا آنکه برآرد مردمی زور
 که بینی خویشتن را کمتر از مور
- مراد نامرادانرا برآور
 که تا یابی مراد خویش دیگر
- مگو هرگز که خواهیم کرد این کار
 اگر دستت دهد می کن بکردار
- ۲۰ کسی کو را به چشم اندر حیا نیست
 فتوت در جهان او را روا نیست
- فتوت دار شو چون با دل آزار
 نباشد در جهانش را کسی بار
- درین ره خویشتن بینی نکنجد
 بجز خاکی و مسکینی نکنجد
- فتوت ای براد [ر] بردباریست
 نه کرمی و ستیزه بانگ زاریست
- بده نان تا برآید نامت ای دوست
 چه خوشتر در جهان از نام نیکوست

- ۲۵ و دل یکی کن با همه کس
زبان
چنان کز پیش باشی [باش] از پس
مکن چیزی که دیدن را نشاید
و کر گوئی شنیدن را نشاید
- ۳۰ خواهندت برو زنه‌ار پی هیچ
جو
کرت کر نیم نان باشد مکو هیچ
بجان کر بازمانی اندرین راه
نباشد از فتوت جانن آگاه
دماغ از کبر خالی دار پیوست
نه شیطانن که کیری عذر بردست
تواضع کن تواضع با خلایق
تکبر جز خدا را نیست لایق
تکبر به چیزه کی خودرا مرنجان
که افزونی جسمت کاهش جان
- ۳۵ نرم و لطیف و تازه می کوی
سخن
نه برون از حد و اندازه می کوی
مکو راز دلت با هر کسی باز
که در عالم نیایی محرم راز
حسد را در فتوت ره نباشد
حسود از راه حق آکه نباشد
- ۴۰ بخود هرگز مرو راه فتوت
بخود رفتن کجا باشد مروت
ریاضت کش که مرد نفس پرور
بود از کاو و خر بسیار کمتر
مرو ناخوانده تا خوری نبینی
جو رفتی جز جگر خوری نبینی
بچشم شهوت اندر دوست منگر
ز دشمن کام کردی ای برادر
ز کج بینان فتوت راست ناید
که کج بینی فتوت را نشاید
- ۴۵ بکام خود منه زنه‌ار یک گام
که ایمن نیست هرکز مرد خودکام
مدارا کن تو با پیران مسکین
ببخشا بر جوانان بد آیین
مروت کن تو با اهل زمانه
که تا نامت بماند جاودا نه
هزاران تربیت کر هست اخی را
ندارد دوست زیشان جز سخی را
مزن لاف ای پسر با دوست و دشمن
که باشد مرد لافی کمتر از زن
- ۵۰ فتوت چیست داد خلق دادن
بپای دستگیری ایستادن
هر آن کس کو بخود مغرور باشد
به فرسنگ از مروت دور باشد

- ۶۵ پرستش کن خدای جاودانرا
مطیع امر کن تن را و جان را
قدم اندر طریق نیستی زن
که هستی بر نمی آید ازین فن
چو سختی پیشت آید کن صبوری
در آن حالت تو خود از صبر دوری
بنعمت در همی کن شکر یزدان
چو محنت در رسد صبرست درمان
چو مهمان در رسد شیرین زبان شو
بصد الطاف پیش مهمان شو
- ۵۵ آید از درت سیلاب خون باز
کر
بپوشانش بزیر پرده راز
میر نام کسی جز با نکویی
اگر اندر فتوت نام جویی
- ۷۰ تکلف از میان بردار و از پیش
بیاور آنچه داری از کم و بیش
باحسان و کرم دلها بدست آر
کزین بهتر نباشد در جهان کار
چو انصاف از تو خواهد مرد هشیار
چو مردان راه خود چالاک بسیار
دگر شکرانه کوید چه کویی
بباید کشتنت تسلیم و رویی
فتوت دار چون شمعست در جمع
از آن سوزد میان جمع چون شمع
- ۶۰ نصیحت در نهانی بهتر آید
گره از جان و بند از دل گشاید
لباس خود مده هر نا سزا را
بگوش جان شنو این ماجرا را
میان تربیت زان روی می بند
که باشد در کنارت همچو فرزند
فتوت جوی اگر داری قناعت
همه عالم برند ازو بضاعت
به طاعت کوش تا دین دار گردی
که بی دین را نزیبد لاف مردی
- ۷۵ ترا با عشق باید صبر همراه
که تا گردی از این احوال آگاه
چو چشمت روی ازین معنی ببیند
سخنهای منت در جان نشیند
مکن زنهار ازین معنی فراموش
همی کن پند من چون خلقه در گوش
کر این معنی بجای آری ترا به
بشرط این و بسیاری ترا به

- ۸۰ خدا یار تو باشد در دو عالم
چو مردان تو این ره می زنی دم
- ۱ مشو مغرور ملک و مال و دینار
که دنیا بار دارد چون تو بسیار
- خدا را زان پرست از جان پرنور
که استحقاق دارد وز طمع دور
- بهر کاری خدارا یاد می دار
حدارا تا تویی از یاد مگذار
- بکاری کر مدد خواهی ازو خواه
کزین بهتر نیایی هیچ در کاه
- ۵ از خویشتن خوشنودی ای دوست
اگر یقین می دان که این خشنودی اوست
- بطاعت خوی کن وز معصیت دور
که ندهد طاعتی بامعصیت دور
- ز بس تندی مشو تو زود در خشم
که ناری هیچ کس را نیز در چشم
- مکن از کینه خود سینه پرسوز
که خود در سوختن مانی شب و روز
- حریمی را مکن بر خویشتن جیر
که جان پاک تو گرد در تن سیر
- ۱۰ و کژ مگو از هیچ راهی
دروغ نباشد زین بتر هر گز کناهی
- ۱۵ بسنگ و هنگ باش و هیچ مشتاب
بسیر اندر مدو مانند سیماب
- بمعیار خرد کر سخته گردی
چو سیم خام خالی پخته گردی
- بهر یاری که اندر شهوت آیی
چو خو بستی دهی از خود جدایی
- زبان خویش کم ده در سخن تو
زسی دندانش در سی بند کن تو
- تو سخت اندیشه کن وانگه سخن گوی
بسی برسیدن و گفتن بکن خوی
- ۲۰ سخن خوش گوی چندانی که گویی
که خوش گوئیست اصل هر نکویی
- مگو از هیچ کونه پیش زن راز
که زن رازت بگوید جمله سرباز

- ۳۵ سوی هر کس چنان گردان نظر را
که بهتر بینی از وی هر بترا
گمان بد مبر کس را مگو بد
حلیمی کن سوال کس مکن رد
برغبت بر همه کس مهربان باش
همه کس را چو خورشید جهان باش
اگر خواهی که گردد کعبه آباد
دل اهل دلی از خویش کن آباد
نظر از روی نا محرم نگهدار
مشو از یک نظر در زیر صد یار
- ۴۰ مکن عیب و مده بیهوده دشنام
که در حسرت فرو مانی سرانجام
بطینت کر تو شمعی بر فروزی
ازان طینت چو شمعی بر فروزی
مده بر باد عمرت را یگانی
که کس نشناخت قدر زندگانی
بپاسخ زيردستان را نگه دار
که گویندت همه خلقان نگه دار
میفکن در سخن کس را بخواری
خود افکن باش در استاد کاری
- ۴۵ مگو بیهوده کس را نا سزاوار
بهرزه خود مرنج و کس میزار
اگر پیش تو آید احمقی باز
تکبر کن به پیش احمق آغاز
اگر پیش تو آید مرد یزدان
فروتن باش خود را خاک گردان
- بدین فرزند را دل دار زنده
که آن نقشی بود بر سنگ کنده
پسر را از قرین بد نگه دار
که مردم از قرین گردد گنهکار
کرامی دار بپیران کهن را
که در پیری بدانی این سخن را
- ۲۵ سخن کم گوی و گویی نکو گوی
نه نیک و بد چنان آن فرو گوی
سخنهای بزرگان یاد گیر
ز هر یک نکته صد ارشاد می گیر
کسی کو در هنر بر دست رنجی
بجز یک نکته ای او را نه سنجی
کسی را کز تو عزت یافت یکبار
بنادانی مکن خوارش دگر بار
کسی کو نکته ای گوید بیندیش
مگو کین را شنیدستم ازین پیش
- ۳۰ مکن بدگویی را نزدیک خود رام
که بد گویند ترا اندر سرانجام
مبادت جز بدانایان سر و کار
.....
کسی کو کار بد گوید که چون کن
مده بارش ز پیش خود برون کن
سخن چین را مده نزدیک خود جای
که روزت را بگرداند بصد رای
مگو عیب کسان کان نابدیدت
که حق داند که چو نش آفریدت

- ۶۰ چو خواهی کز بلا یایی جدایی
اسیرانرا ز زندان ده رهایی
زمانی در سیاست کن توقف
که دانی در پیش باشد تأسف
مپیچ از کفت با خلقان تو بسیار
که نبود سرکشی کردن بسی کار
مکن کستاخ کودکرا بر خویش
که در گل کرده باشی گوهر خویش
سخاوت کن که هر کس کو سخی بود
روا نبود [که] گویند دوزخی بود
- ۵۰ اکر [چه] گردشی بسیار کردی
اکر چه بس عزیزی خوار کردی
اکر بسیار کس را سر دهی باز
ز درد سر فراوان سر نهی باز
پیران کن تقرب تا توانی
به
که ایشانند آگاه از جوانی
بدرویشان رسان از مال بهری
که تا مالت نگردد مال زهری
توانگر کر برت آید بخدمت
مدار او را برای سیم حرمت
ور آید پیش تو درویش خسته
بپرسش تا نگردد دل شکسته
هر آنکو با تو دارد حق آبی
فراموشش مکن در هیچ بایی
- ۶۵ دلت خرسند کن تا جان بیوسد
که خرسندیست گنجی کان نیوسد
مگو از هیچ بسیاری بپاکی
بدان خودرا که مشتی آب و خاکی
مکن ز اندیشه بیهوده دلریش
که خود اندیشه داری از عدد بیش
مخور حسرت ز غمهایی که می باز
که نبود این سخن را بیخ و بن باز
چو عیسی باش خندان و شکفته
که خر باشد ترش رو در گرفته
- ۵۵ مجوی از عجب بر موری فزونی
که در قدرت تو چون مور زبونی
نکوبین باش اکر عقلت بجایست
که کر بی عیب می جویی خدایست
مکن در هیچ کاری نا سپاسی
رضا درده رضا کر حق شناسی
اکر قبضیت باشد ناگهانی
بگورستان رو و بنگر زمانی
؟مخذ و ناتوان اندوه گین باش
بکنجی در رو و تنهانشین باش
- ۷۰ بخوبی و بزشت ناتوانی
مده اقرار بر کس تا توانی
اکر مرده نه ای در پرده راز
بسر ده جز بنیکویی مگو باز
سخن کر راست گوید چون نکو گفت
ازو بپذیر آن منکر که او گفت

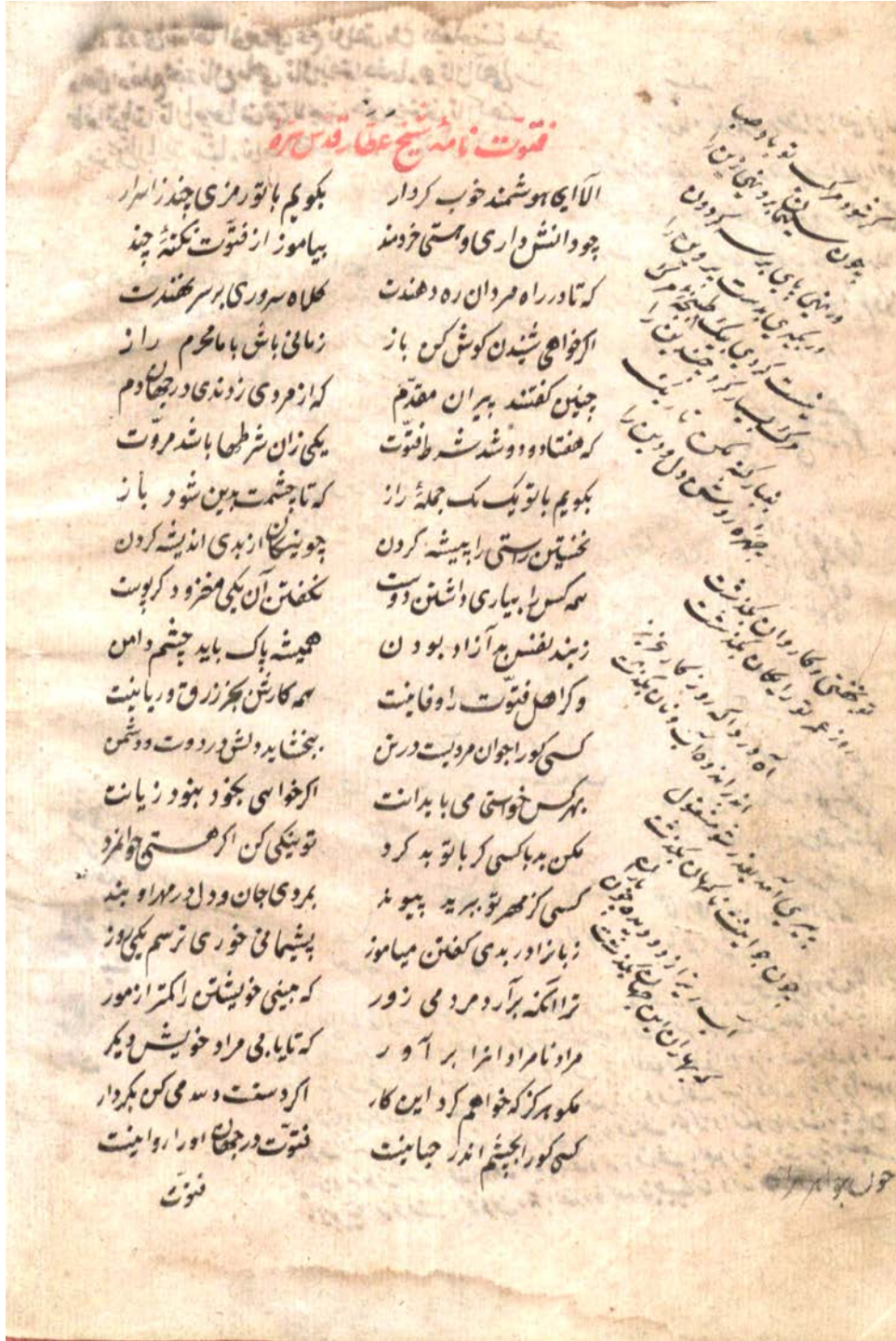
- ۸۵ اکر زرداری و کر پادشاهی
مکن کاری که او با بر نیایی
- اکر داری زبانی سود گردان
بلطفی خصم خود خشنود گردان
- زیانت چون شود در نزع خاموش
همه اندیشهها را کن فراموش
- مترس آن ساعت و امید می دار
چراغی را فرا در پیش می دار
- که هر کو جان دهد در شادمانی
بسی لذت که یابد جاودانی
- ۹۰ مدار ار عاقلی پند مرا خوار
یکایک کاربند و یاد می دار
- ترا کر در ره اسرار کارست
بدان کس را که به زین یادگارست
- بدان این جمله و خاموش بنشین
زبان از کام کش از خویش بنشین
- ؟ بچین شد پیش به بر ای مرد هشیار
که مارا از حقیقت کن خبردار
- جوابش داد آن پیر طریقت
که ده جزوست در معنی حقیقت
- ۹۵ بگویم باتو کر نیکو نبوشی
یکی کم گفتنت و از خموشی
- ؟ بخاموشیست دردت [را] نهان باز
که بلبل در قفس باشد ز آواز
- اکر در تن زدن جانت کند خوی
شود هر ذره با تو سخن گوی
- اکر خصمی شود با تو بد اندیش
به نیکویی زبان بندش کن از خویش
- ۷۵ مبین زنهار خصم خویش را خوار
که شهری را بسوزد شعله نار
- بهر خلق نیکویی رها کن
ز
تو نیکی خاص از بهر خدا کن
- بترک هر چه گفتن کر توانی
دکر مندیش ازان کر کاردانی
- طعام افزون مخور بیگاه و ناساز
که آن افزون خورد بیشک ترا باز
- چو شب در خواب خواهی شد بعبادت
بگو از صدق دل قول شهادت
- بوقت صبح سر از خواب بردار
؟ که ان خفته را بسیار
- ۸۰ چو هنگام نماز آید فرازت
مکن ز اندیشهها باطل نمازت
- ز کار عاقبت اندیش پیوست
که هر کو عاقبت اندیش شد رست
- همیشه حاضر اوقات خود باش
بعزت در حضور ذات خود باش
- برونرا پاک می دار از شریعت
بپرهیز از پلید بی طبیعت
- چنان وقتی بدست آر از زمانه
که گویند روی گردی از زمانه

چو چشمه تا بکی در جوش باشی
که دریا گردی ار خاموش باشی

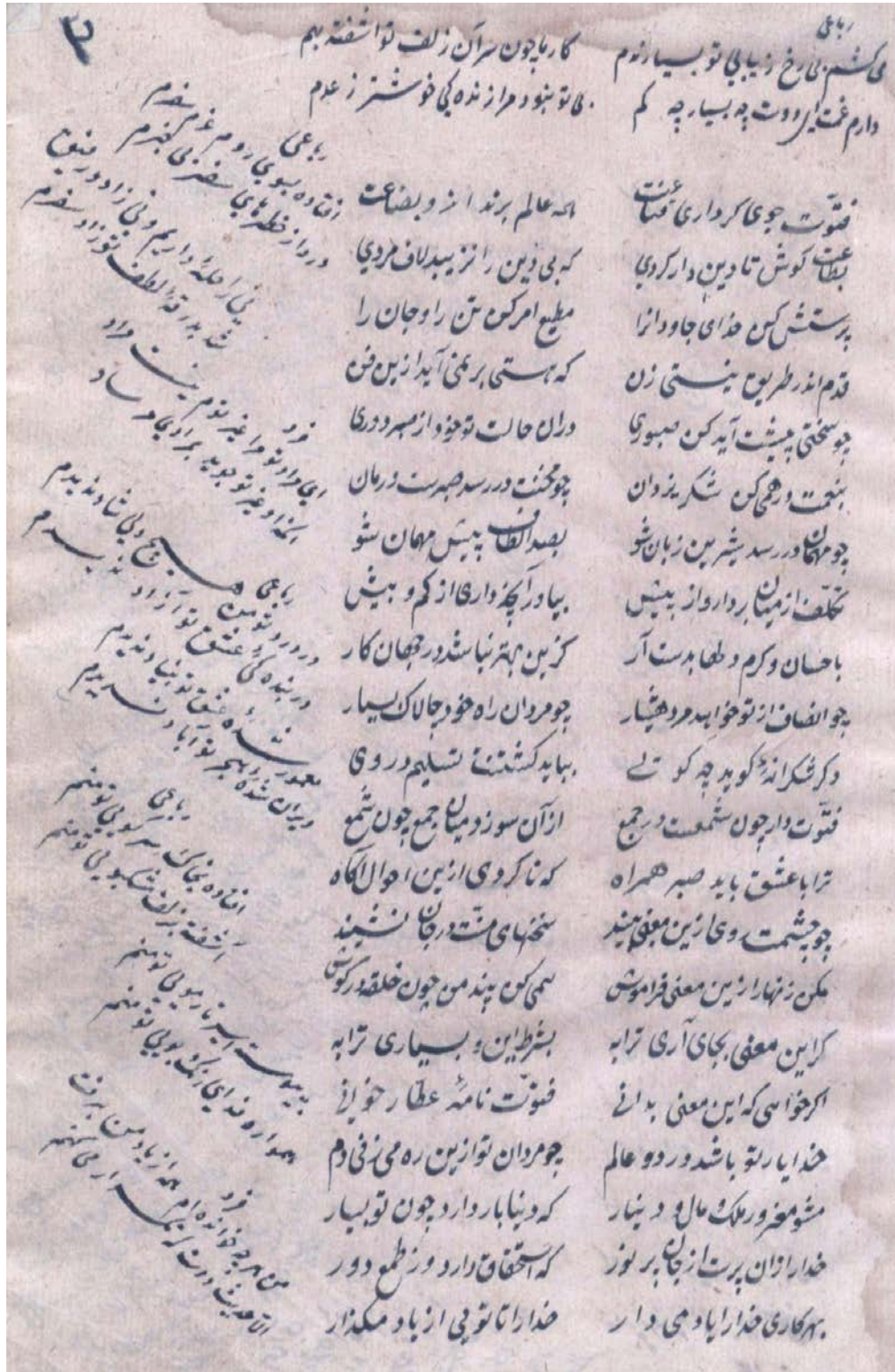
درین دریای کوهر هر که ره یافت
بغواصیش باید دم نکه داشت

۱۰۰ تو ای عطار در بحر معانی
بالماس سخن در می چگانی

Ek 1: İÜ Kütüphanesi, Farsça Yazmalar 1288, 1b.

Ek 2: İÜ Kütüphanesi, Farsça Yazmalar 1288, 2b.

Ek 3: Romanya Doğubilimleri Akademisi M178, 1a.

Handwritten text at the top right: کتابخانه ملی و موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

Handwritten text at the top left: کتابخانه ملی و موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

Handwritten text on the left margin: این کتاب در کتابخانه مجلس شورای اسلامی است

Handwritten text on the right margin: این کتاب در کتابخانه مجلس شورای اسلامی است

چون لاجرا اگر با ان گنم نم مر دوست مر بود بچاه چون آمد دوم ایها تان سان تارخش اگر فرجه نویسم نورست	قصیده کشف الاخبار میرعلیشیر النطنی
اشین لعی که ستاج خیر و انیز پوست شکایه از عدل نارد ز دوست بر این ملک قید زینت مسقط فرشت که خسرویت لازم است بی نیشد خالی از در و سیک بادان خشک و چشم تر قوت بر آنکه خواجه دل و چه و پسر افکنده پیش از بهر نفا تا بود شیخ رایج نکت کو در استیخ عقل نشد در پای کونید اعل زوق از واقعه واعظ طامع کدای نان بود و قشش مین تخم رسوایی و پد برداشه پسر زوق فته رایج علت مکر و حیل پسر از هفیه قاضی پر حیل کار اید بحسب پر کواه جانب طم از کیر دامل بی شک صاعیت رد روان باز کشش با سهل و ان ان شام لاق بی وجه کیم اندر نزد اهل دل کشته ناوان ز بهر ریشخند او کجاست هر شب انتر چو بوم چشم پر شر و خج حج معلولیت کردی واجب امد احراز	آنکه بر مطوب مر ز و فرشت گزین دینف و مخلی شاید که گویم مر دست زانکه پسر دولت ایفست خ فرست انگدی بر خیال خم ام جتن در دست خسرو بی عاقبت خسر بلا و کنسوت شیر زنجیری ز شیر پست کم صلیت ترست کوسش خانی و مانک غلغلتش در دست صحر که قانع نشد کجنگ و ترشه جز و برست صدر از هر طمع بنشسته چشمت بر دست تا شتاد ایج بود عیان کسیر ماضط خنده اره حوس که خواب اندر فضا که سر کین بزم منبر لمد و ان فراز منبرست آری آری و انه جمنش شیش با بار اوست فی قیاست او که حر فی علقش فته اندر دست مغض کذبست ان برای هر که کوی منبرست جامیل ارباید خلاص ارجاه غلغلتش منبرست در زمان نایق خار خشک خرما می ترست افت مجد بر اذ لاطون اگر چه افهر سرست هر روز خسه از پی ترین آب رخت نمجه کذب آورد برون که خود در دست کش بر اعضا طرف خالی سفید از انترست

Handwritten text at the bottom left: این کتاب در کتابخانه مجلس شورای اسلامی است

Handwritten text at the bottom right: این کتاب در کتابخانه مجلس شورای اسلامی است

Ek 4: Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 3528, 1b.

<p>السلام ای امیر کل امیر رفت سبستی ازین جهان در عشقت بدو جهان نرید کالسلام ای امیر کل امیر</p>	<p>از زمان بجز برب آرد کف تا حسن بر تو لغای تو دید مدنی در جهان بسپر کردید عاقبت از دل این حدیث شنید</p>
<p>فوت نام از کف رسید عی مروی رحمہ اللہ علیہ</p>	
<p>بگویم با تو مرزی چند ز امر پاموز از فوت کنه ز چند کلاه سپه وری بر سر نهند زمانی باش با من محرم راز که از مردی زدندی در حیاتی یکی زان شرطها باشد مردوت که تا جنت شود روشن برین راز جو بیجان اندیشه ازدی کرد کفش کین یکی منبت دان تو برینک مردمان دساز بود همیشه باک با چشم دودا که کارش بکسند روی پریا بخشایدش بر دوست و گن که اگر خواهی بگذر بود ز بابت تو نیکی کن اگر هستی جوانمرد بردی جان و دل در مهر او</p>	<p>ابلا ای سونمند خوب کرد کاک بودانش داری و پستی خود که تا در راه مردان ره دست اگر خواهی شنیدن کوش کن باز جنبین گفتند بر آن قدم که مرشد دو دوتن شرط فوت بگویم با تو یک یک شرط را با نخستین راستی را بیکر کردن که کس را بیاری دانش ز بند نفس بر آزاد بودن انفی را در میان دوست داشتن اگر اهل فوت را و فانیست کسی که را جواز دلیت درین بیرکس خوا پیش باید آ کنن بد کسی که با تو بر کرد کسی که مھد سپه تو برید چون</p>

حسن
فوت نامه

رابطه هشتاد و دو کاغذ

زبان